

Külakõrtsi ajaloost ja Kadja kõrtsi lugu

by [perenaine](#) · 22. juuni 2015

Unikaalsed fotod Kadja küla Kõrtsi talust, veel nendest aegadest kui seal tõesti kõrts asus. Esimene pilt juurdepääsu poolt, teine õue poolt. Wärkide suguvõsa pidas Kadja kõrtsi ca 70 aasta vältel, kuni 20.sajandi algul kõrtside võrk likvideeriti. Kõrts asus Tallinn-Paide talitee ääres ja oli kindla peale üks vahepeatuse kohti.

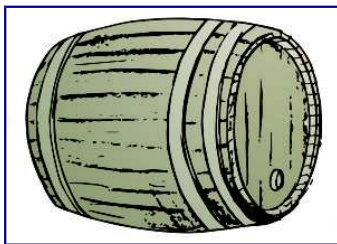
KADJA KÕRTS JA KÕRTSINDUS

Kadja kõrts on meie suguvõsades ainuke kõrtsikoht, sestap veidi lähemalt kõrtsindust. Wärkide perekond (täpsemalt vanaisa vanaema Leena vaarisa Tõnno) tuli Kadja külla 1836, järelikult juba pärisorjuse järgsel ajal ja päris kindlasti Ojasoo mõisnikuga kokkuleppel. Et kartulikasvatus oli siis veel suhteliselt uus asi, oli ka kartulist viina ajamise moodus vast ainult kümmekond aastat vana. Kõrts oli tollal võõrastemaja, baar ja osalt ka kauplus ühe katuse all. Ja seda enamasti ühes ruumikas suure ahjuga toas. See oli reisijaile, voorilistele ning nende hobustele puhkepaika ja öömaja võimaldanud maanteekõrts. Algselt olid kõrtsid mõeldud peajasjalikult alkoholsete jookide müügikohtadena. Kuid suurte teede äärsetes mõisates tekkis elu arenedes üha enam öömajatahtjaid ja nende kostitamine läks mõisale kulukaks. Tähtsatele sõjaväeteenistujatele, kulleritele ja riigitegelastele aga ei saanud ju ometi ära öelda. Et pöörata kuludeks, mõeldigi välja kõrts, kus reisija võis prassida või paastuda omal kulul nii, nagu ta rahakott seda lubas. Kõrtsmik oli rentnik ja tema juba tasuta ühelegi külalisele õllekannu ega viinakortlit ei saanud ulatada. Maanteekõrtside hiilgeaeg algaski 19. sajandi keskpaiku, kui peale talurahvast puudutavaid reforme ja raharendile üleminekut oli talumehel palju suurem liikumisvabadus ning ka paksem rahakott.

Körtsipidamine oli mõisale tähtis tuluallikas ja kuulus maal mõisnike privileegide hulka. Tegelikult mõisnik kõrtsi ise ei majandanud, vaid andis kõrtsi kõrtsmikule rendile. Tõnno Wärk tuli ju hoopis teisest mõisast. Järelikult oli ta priiuseajal paarikümne aastaga jõudnud niipalju kapitali koguda, et kõrtsi rentimine võimalikuks osutus. Aastarent võis olla 350 rubla ringis, aga tavaliselt nõudis mõis juba ette ühe aasta rendi niiöelda pandiks, mis seisis lepingu kindlustuseks rendiaja lõpuni. Peale selle maksis rentnik veel kõik kõrtsi peale pandud kroonumaksud ja valmistas ise ning vedas kohale kõrtsi küttepuud. Pingid ja lauad pidi kõrtsmik valmistama. Kõrtsmik pidi ka iga päev vaatama selle üle, et mitte tüli ega riidu ette ei tule. Loomulikult oli kõrtsi suurim tuluallikas mõisa viinavabrikus aetud viina müük. Suurim viinamõõt oli aam, seda loeti hobusekoormaks. Kõrtsis pidi olema vähemalt kolmandik-aamine puukeha, millega mõisa viinaköögist viina kohale toodi ja neli vaskkruusi – ühetoobine, pooletobine, veerandtoobine ja kümnendiktoobine. Need olid tembeldatud ja kasutusel viinamüügi mõõduna. Toop oli 1,2 liitrit. Veerantoobist kruusi kutsuti kortel. Eesti kirjandusklassikast on küll kõigile tuntud ütlus – Kõrtsmik, kortel viina. See oli siis umbes 300ml. Ühe mehe jaoks juba kõva kärakas. Riigi statistikas kasutati viina mõõduna vedro, see oli 10 toopi. Vahepealne mõõt oli veel tsetvertnoi, see oli 2,5 toopi ehk 3 liitrit. Olid ajad, kui müüdi isegi selliseid pudeleid. Saksa soost mõisnikud olevat lääne kultuuri kaitseks lisanud veel kümnendik- toobise mõõdu. Seda olevat meeste kõnepruugis nimetatud “pisukene viin”. Sellega tehti kõrtsi minnes algust. Pärast tulid “suured viinad”, kui heldus käe sisse surises ning jutuajamine pikemaks venis. Ankrutäie viina (s.o. 127 toopi) müüs mõis kõrtsmikule umbes 12 rubla eest. See pidi tarbijale edasi müües olema 48 kraadi Tralles’i alkoholomeetri järele. Seega tuleb välja, et vanasti oli “kärakas” kõrtsis päris krõbe. Niisugune viin maksis kõrtsis üldiselt 65 kopikat toop. Kahjuks pole andmeid viinamüügi kroonumaksude kohta, kuid on tõenäoline, et kõrtsmik pani toobi hinnast umbes poole oma tasku. Kui mõisas tehti õlut, siis ostis kõrtsmik ka seda ja määras õlle müügihinna oma äranägemisel. Eelöeldust on selge, et rentnikust kõrtsmiku amet oli üpris

tulus.

Ehituslikult oli Kadja kõrts rehielamutaoline pikk liigendamata ehitis. Fassaadil sammastikku ei paista olevat. Ühes otsas oli ulualune, teises hobusetall. Eluosa oli puidust ja tallid kivist. Suur tähtsus oli kõrtsidel talupoegade kokkutuleku ja mõttevahetuse kohana, eriti pühapäevadel. Kuna Kadjas muid ühiskondlikke hooneid ei olnudki, siis seda tüüpilist pilti, kus taluperenaine või tüdruk läksid mujale ja peremees või sulane astusid sisse kõrtsi uksest, ei saanud siin olla. Kuid kõrtsihoones sõlmiti ka kaubatehinguid, palgati sulaseid ja tüdrukuid. Seega võib omaaegset kõrtsi lugeda kaasaja mõttes esimeseks maarahva ühiskondlikuks hooneks. Maakõrtside kõrgperioodile 19 sajandi lõpukümnendail andis samahästi kui surmahoobi aastal 1900 kehtima hakanud riigi viinamonopoli seadus. Selle seaduse järgi võis alates 1. juulist 1900 kangeid alkohoolseid jooke müüa ainult riigi viinamonopoli poodides, restoranides ja paremates trahterites. Vanades kõrtsides pidi alles jääma võimalus hobuseid sööta, neid kaevul joota ja neile kaeru anda. Maanteekõrtsides pidi saama öömaja, joodavast-söödavast pakutagu inimestele teed, kohvi, suhkrut ja ... keedetud vett (sealt on tulnudki see üle Venemaa tuntud silt – Kipjatok). See ei tasunud enam ära ja kõrtsid muudeti tavalisteks rendikohtadeks. Nii käis ka Kadja kõrtsi lugu.